

Rentier Peter Jensen, Nustrup, har også skrevet en beretning om sit bysbarn Theodor Voss' oplevelser i russiske fangelejre og om Voss' hjemrejse i november 1918; dette er til dels nedskrevet på grundlag af Voss' egne notater, hvor han skriver om mobiliseringen, afrejsen fra Haderslev, felttoget, tilfangetagelsen ved Longvichin og endelig den lange tur til Persilenski-Punkt, hvor han møder Peter Jensen. Derefter fortsætter Peter Jensen:

En dag i begyndelsen af januar 1916, da jeg gik tur i lejren på Persilenski-Punkt, mødte jeg en mand i en hvid sygepasserkittel og med en god cigaret i munden. Jeg syntes nok at skulle have set denne mand før. Han var lille, men godt bygget, de markerede ansigtstræk med det lune glimt i øjenkrogene røbede straks, at det måtte være en Voss, ja, endog Theodor, mit bysbarn. Vi havde knap nok fået hilst på hinanden før det ryger ud af mig: »Æ do it reghte klog?« - Dette pludselige udråb fra mig kom af, at Theodor var bleven sygepasser. At melde sig som sådan under disse forhold var for os det samme som at stikke hovedet op af skyttegravnen ude ved fronten.

Theodor skulle i tjeneste, så der blev ikke tid til megen snak. Han fik mig dog fortalt, at Villy Andersen fra Badstuegade i Haderslev også var her. - Til gengæld kunne jeg fortælle ham, at jeg også havde en kammerat, Johannes Hansen fra Rinkenæs. Det blev den eneste gang, jeg traf Theodor der oppe på Persilenski-Punkt. Villy så vi i det hele ikke noget til.

Når vi ikke besøgte hinanden, lå det i de forfærdelige forhold deroppe. Der gik så godt som ingen i de andres barakker. Det var som et stiltiende »tabu« forbød os det på grund af den om sig gribende smittefare. Vi, som hørte til den sidst ankomne transport, havde den største chance for at komme først derfra og ned til den store lejr på den anden side af floden. Min kammerat Johannes kom allerede derfra midt i januar og jeg et par uger senere. Theodor og Villy dog først i slutningen af februar.

Da Røde-Kors et par dage før jul 1915 havde beordret russerne til at sende en læge op til os aldeles omgående, blev det en stabslæge fra Kønigsberg. Desværre husker jeg ikke hans navn, kun at han var jøde. Han blev os en god læge og særdeles afholdt. Det første han måtte sørge for, var at få sygepassere. Det var der nok der ville være. De fik en efter forholdene god løn, men derudover ikke noget. De blev boende i deres hidtilværende barak og havde ingen lejlighed til at kunne tilegne sig ureglementerede føde- varer. Men for deres løn kunne de i kantinen købe sig flere goder som mælk '(den hentede man i de bare næver, for den var frossen), bolsjer og chokolade (frugt kunne ikke fås om vinteren), cigaretter og hvermands-tobakken »mahorka« — en savsmuldlignende tobak, fremstillet af bladribberne - og flere andre ting.

Disse sygepassere gik ikke alle ind i deres gerning alene for at hjælpe deres syge kammerater. Men der var dog adskillige som både af ideelle og menneskekærlige grunde påtog sig ikke alene en opofrende, men også en dødsensfarlig gerning. Theodor Voss gik ind til sin sygeplejergerning med et oprigtigt sind til at ville hjælpe mennesker, som var kommen ind i en håbløs stilling. Den fysiske og timelige nød var måske endda ikke den værste, for mange var den sjælelige nød vel nok lige så stor.

Der var 2—3 sygebarakker. Her blev de syge, eller rettere sagt de »døende« bragt hen for at blive plejet. Men der var ikke meget at pleje dem med. De med plettyfus fik kamfer som medicin, is på hoved og bryst for om muligt at holde feberen nede. De kunne ligge en eller flere dage, i enkelte tilfælde helt op til tre uger, inden de døde. De med mavetyfus skulle jo leve på diæt, men der var hverken noget at lave diætkost af eller på. Nogle

enkelte fik også noget, vi kaldte hovedtyfus. De var nærmest utilregnelige og havde i mere eller mindre grad mistet hukommelsen. Dertil kom så alle slags andre sygdomme, dysenteri, brystsyge, blærebetændelse, gigt og meget andet.

Når en fange var død, tog sygepasseren og rullede ham med klæder og madras ind i hans tæppe og bar ham ud ved siden af et lighus. Ved jule- tid, inden Røde-Kors kom, var her allerede omkring 400 lig. Her frøs ligene sammen og dette bjerg af lig voksede hver dag, indtil russerne efter ordre fra Røde-Kors måtte til at begrave dem.

For mennesker, som ikke har set eller oplevet en sådan elendighed, er det vanskeligt at tro, at det kan være sandt. For dem, som har set eller oplevet det, er det lige så vanskeligt at skildre det.

Jo, her var så vist brug for gode sygepassere. Theodor var en af dem, som kunne hjælpe med et »Fader vor« og et kammeratligt håndtryk i den sidste og svære kamp og afsked fra håbet om at komme hjem igen.

Theodor som vognmandskusk

Godt og vel et årstid efter at Theodor kom levende fra sin sygepassergerning på Persilenski-Punkt, var vi i den danske fangelejr i Jurjeff-Polskii. Fra den tid fortæller han i en ikke fuldendt beretning til 11. november- dagen 1918 følgende:

»Meget tidlig en morgen i april 17 kom en rigtig kæmpe og bulderbas af en russer farende ind i barakken og råbte, at han manglede fem mand til arbejde. Søvntrukken vågnede jeg op, og da jeg forstod, at han manglede folk til arbejde, blev jeg først rigtig vågen. Arbejde, tænkte jeg, der var da intet, jeg hellere ville, og uden at tænke over, hvad det var for arbejde, meldte jeg mig sammen med fire kammerater. Vi fulgte efter manden Tijem. Han boede ikke langt fra lejren og var vognmand. Jeg fik verdens frem- meste hest og var mine kammerater meget taknemlig for, at de med største tålmodighed hjalp mig med at spænde for og fra og med det undertiden strenge arbejde, især med melsækkene. Vi kørte gods fra og til banegården og somme tider langt ud på landet.

Det var en herlig tid. Vi sang og jublede og syntes, vi havde gode dage. Når vi var på langture, kravlede vi fem ofte sammen på en vogn og sang: I vor barndom vi hørte kartovernes brag, dens melodi kunne russerne godt lide at høre, men de kunne ikke forstå, hvorfor vi var så glade og muntre.

Kosten fik vi hos vognmanden og sov også der i et stort kælderrum i en forfærdelig indelukket luft. Vi fik ti rubler i løn om måneden, men da vi havde været der i tre måneder, kaldte vognmanden os op i sin lejlighed og sagde til os, at han var meget godt tilfreds med vort arbejde, og at han kunne stole på os. Han syntes, at vi fik alt for lidt for vort arbejde, men han måtte ikke give os mere, fordi vi var krigsfanger. Nu ville han, uden hensyn til forbudet, have, at vi skulle have lige så meget i løn som russerne, som fik 40 rubler om måneden. Så efterbetalte han os endda for de tre måneder, som var gået, så vi fik 100 rubler udbetalt på én gang.

Efterhånden som tilførslerne på grund af forholdenes udvikling aftog, blev der jo også mindre at bestille. Så fyrede han russerne, fordi svindet i varerne fra de blev losset fra jernbanevognene eller pakhuset blev alt for stort, inden de nåede ud til købmændene.

Som et udslag af, at bolsjevikkerne havde taget magten, fik vi, der arbejdede hos vognmanden, større kødration end almindelige borgere i byen. Det var, fordi det blev kaldt for hårdt arbejde.

Da soldaterne efter våbenstilstanden med tyskerne i stort tal vendte hjem, blev det

forbudt at give krigsfanger arbejde. Så måtte vognmanden, Ivan Ivanovitch Lebedeva, fyre os og lade russere få arbejdet.«

For øvrigt var vi i den tid sundhedsmæssigt set i meget god konstitution. Vi fik en tarvelig, men dog efter forholdene nærende kost. Om morgenen kartofler, stegt i solsikkeolie, dertil en saltet salatgurk, alt det brød vi kunne spise, og al den te vi kunne drikke. Til middag altid, dog ikke på den græsk-katolske kirkes allerstørste fastedag, hvidkålssuppe, kogt på den rationerede portion kød. Dette blev kogt i ovnen i, hvad vi herhjemme i gamle dage kaldte en jydepotte. Når vi var kommet til bords, blev kødet fisket op og lagt på et forskærerbrædt. Her blev det så af en af de russiske kuske, uden at denne havde vasket sine beskidte hænder, skåret i småstykker og hældt op i et stort fad, hvorfra vi alle spiste. To gange, da vi havde ekstra mandskab, har vi været med til at spise 16 mand af et fad.

Til efterret fik vi kasha. Denne var lavet af hele, afdampede boghvedegryn, overhældt med solsikkeolie eller smeltet talg, i forsommeren, da kørerne gav megen mælk, dog med mælk. Aftensmaden bestod igen af kålsuppe, stegte kartofler, agurker, brød og te. Ved sengetid kunne vi så igen få kålsuppe, men det var sjældent, nogen spiste af den.

De sidste måneder.

Pastor N. A. Jensen kom ud til os i midten af juni 1917. En lille månedstid derefter fik han en kirkesal lejet. Hver søndag gik vi så til kirke og foredrag. Men de andre dage kunne vi, som var på arbejde, jo ikke deltage. Først efter at vi var afskediget hos vognmanden, kunne vi fuldt ud være med. Theodor tog livligt del i disse møder og blev en af pastor Jensens nære venner.

I begyndelsen af april 1918 kom to sønderjyder til lejren. Den ene var Nikolaj Jepsen, Ballum - også benævnt som blikkenslager Jepsen fra Rødding. Han var den eneste sønderjyde, som døde i den danske fangelejr.

Da der i maj måned begynder at komme gang i forbindelserne med danskerne i Moskva og Petrograd, kom Theodor til Petrograd på et af Dansk-Russisk Handelskompagnis kontorer dér. Her bliver han så et halvt års tid, og den 14. november 1918 rejser Th. Voss med skib derfra til Stockholm sammen med sin ven og kammerat Andreas Andersen fra Møgeltønder og pastor Jensen.

På Stockholms banegård mødte os i en dansk avis det store budskab: »Nordslesvig vender hjem til Danmark«.

Hjem til Danmark.

Den 19. november når Theodor til København. I Kolind har han en onkel boende. Hos denne får han foreløbig ophold. Men hans længsel efter at komme helt hjem til Haderslev har ganske naturligt været meget stor. For hurtigst muligt og på legal vis at komme helt hjem, melder han sig på det tyske konsulat i Randers. Her bliver så - i sin art vist enestående - dokument udstedt.

Helt hjemme igen.

Den 5. december 1918 nåede Theodor hjem til Sønderjylland, til sin fødeby Haderslev og til sine forældre og søskende. Det var tre år og fire måneder siden, han sidst så sin fødeby. Men, sikken en forandring. Han drog derfra pyntet med blomster, til musik og hurraråb som så mangan anden »Muss-Prøjsler«; ud for at kæmpe på »ærens mark« for

en magt, hvis repræsentant (hans kompagnifører) han dog kort forinden havde haft lejlighed til at sige, at han ikke kunne melde sig frivilligt, da han var dansksindet, men at han nok skulle gøre sin pligt.

Nu kom han så tilbage, ene, stille og forventningsfuld, som en fri mand og rede til at skulle og ville deltage i den store kamp for at frigøre hele Sønderjylland fra det forhadte prøjsiske tvangsstyre. Ikke med gevær og bajonet, men med folkerettens uimodståelige magt til at virkeliggøre et af H. P. Hanssens fyndord til de prøjsiske magthavere: »I kæmper en kamp imod tusinde år, i den har I visseligt tabt«.

Men hvorledes så det ud herhjemme? Sorg og savn, nød og fattigdom var de ydre tegn på krigsårenes udmarvning af befolkningen og erhvervene. I dette mørke lyste håbet om en snarlig genforening som en lyskugle, der gør alting lyst.

I sommeren 1919 stiftedes i Tinglev »Foreningen af forhenværende krigsfanger i Rusland«. Frits Clausen var selvskreven til at være dens formand. Anton Nygård blev dens næstformand. Om Theodor Voss blev medlem af bestyrelsen, ved jeg ikke. Men der er en ting, som jeg og alle, der har været i russisk krigsfangenskab, ved, og det er det store og værdifulde arbejde, som Theodor gjorde for at samle alle de tegninger, fotografier og ansigtskort (prospektkort) fra mange forskellige fangebarakker, deres interiør, russiske byer og landskaber og meget andet, som sønderjyderne havde fået med hjem fra fangenskab. Af disse billeder er et par akvareller, en halv snes pennetegninger, udført af en tjekkoslovakisk officer, ligeså mange fotografier og omkring 60 prospektkort fra byer, landskaber og andre motiver fra Rusland og Sibirien. Alle disse billeder har Theodor så ladet mangfoldiggøre og efter bestilling udsendt til medlemmer og andre. Det blev til nogle tusinder af værdifulde minder, ofte taget frem til erindring om tiden derinde.

Da Frits Clausen begyndte sin politiske virksomhed i trediverne, forsømte han fangeforeningen, og det værste var, at samtlige protokoller, medlemslister med videre blev fuldstændig borte. Der findes mig bekendt ikke noget som helst skriftligt angående foreningen, og de få optegnelser, som Th. Voss har gjort i en protokol og medlemsfortegnelse fra årene 1936-38, giver ingen oplysninger om foreningens start og virke.

I »Sønderjyske Årbøger« fra 1960 meddeler pastor Bent Rasmussen (søn af den uforglemmelige gymnastikdirektør N. H. Rasmussen) side 55 følgende:

»Om arbejdet for sønderjyske krigsfanger i Rusland foreligger der en beretning fra N. H. Rasmussens egen hånd, skrevet i 1920. Det er et manuskript beregnet på trykning i et skrift, som formodentligt var påtænkt udgivet af den daværende forening af forhenværende krigsfanger i Rusland (i lighed med »Aurillac Tidende« og »Feltham Mindebogen«). Dette skrift nåede aldrig at udkomme.«

Dette skrift, der må være blevet til efter opfordring til N. H. Rasmussen fra Frits Clausen, nåede ubegribeligt nok aldrig at udkomme.

Det blev et stort og næsten uoverkommeligt arbejde for Th. Voss begynde på, men det var en æressag for ham, at det store hjælpearbejde, som fra Danmark og danskere i Rusland var ydet os, ikke skulle gå helt i glemmebogen.

Nogle af hans bedste hjælpere til at få navne og adresser samlet, var Viktor Birkedal og frue fra Nykøbing F., Hans Hansen fra Oksbøl på Als (som forøvrigt i tyverne og trediverne udgav nogle hæfter under titlen »Fra Als til Vladivostok«) og Iver Jessen fra Damgård Mølle, som maskinskrev og dupligerede en navneliste med 178 navne.

Dette arbejde resulterede i mødet på Dybbøl Banke den 31. juli 1938. Det eneste møde,

som der findes optegnelser om i forannævnte protokol.

Der har dog været afholdt et møde året efter på Folkehjem i Åbenrå med en udflugt til Eliselund. Dette møde har jeg deltaget i, og viceskoleinspektør Rasmussen har overladt foreningen et indbydelseskort til mødet.

De såkaldte årsmøder gik derefter helt i stå. Theodor og jeg talte nogle gange om at få møderne i gang igen, sidste gang i slutningen af fyrrerne, men Theodor syntes ikke, at der blandt medlemmerne var stemning nok derfor.

Et par år derefter blev Th. Voss syg, og efter lange og svære lidelser døde han og blev begravet i familiegravstedet på Assistenskirkegården i Haderslev den 18. juli 1951.

I det store følge var også pastor Jensen og syv, otte fangekammerater. Efter jordfæstelsen siger jeg så til sadelmager Andersen fra Møgeltønder, som også var en ven af Th. Voss, om vi nu skulle lade foreningen dø med Theodor? Hertil svarer Andersen et afgjort nej. Vi drøfter så sagen med de andre kammerater og bliver enige om at virkeliggøre tanken nu og inden høst. Pastor Jensen er glad ved, at vi vil prøve og lover sin medvirken. Sadler Andersen skulle så arrangere mødet i Møgeltønder, og jeg på grundlag af den i 1938 førte navneliste indbyde til mødet. Det blev holdt den 12. august og hvert år derefter.

Theodor Voss gav således ved sin død anledning til, at hans kammerater kunne tage sig sammen og vågne op til vedligeholdelse af det gamle fællesskab.

Peter Jensen.